

ТРУДОВЕ ПРАВО

КАПАНАДЗЕ Б. П.,

аспірант

*(Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди)*

УДК 349.244.056.24

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ІНВАЛІДІВ В УКРАЇНІ

Здійснено аналіз актуальних проблем соціального захисту інвалідів в Україні. Виявлено їх причини та запропоновано шляхи подолання. Проаналізовано міжнародний досвід у цій сфері.

Ключові слова: *соціальний захист, система соціального захисту, соціальна політика, шляхи подолання, інвалід.*

Проанализированы актуальные проблемы социальной защиты инвалидов в Украине. Указаны их причины и предложены пути преодоления. Проанализирован международный опыт в этой сфере.

Ключевые слова: *социальная защита, система социальной защиты, социальная политика, пути преодоления, инвалид.*

Analyzed the current problems of social protection of disabled persons. Indicated their causes and ways of overcoming them. Analyzed international experience in this field.

Key words: *social protection, social security system, social policy and ways to overcome to be disabled.*

Вступ. Політичні й економічні зміни в останні роки у нашій державі призвели до сильного погіршення умов життя населення. Постійно зростаюча кількість інвалідів серед усіх верств населення ставить перед державою нові завдання. Тому система соціального захисту в Україні у сучасних умовах постійно потребує до себе уваги з боку як держави, так і всього суспільства.

Протягом історії суспільство зіштовхувалося з людьми, котрі мали проблеми зі здоров'ям, як фізичним так і психологічним. Тому соціальний захист інвалідів, безумовно, потребує уваги з боку дослідників педагогічного, правового, соціологічного, психологічного та інших спрямувань.

Постановка завдання: дослідити стан соціального захисту в умовах ринкової економіки, виявити та проаналізувати проблеми соціального захисту інвалідів, виявити їх причини та шляхи подолання.

Мета статті – проаналізувати актуальні проблеми соціального захисту інвалідів в Україні, виявити їх причини та запропонувати шляхи їх подолання.

Основу правового захисту людей з інвалідністю в нашій державі становлять міжнародні стандарти щодо забезпечення прав і гарантій соціального захисту, що відображені в документах Організації Об'єднаних Націй: Декларації прав дитини (1959 р.), Декларації соціального прогресу та розвитку (1969 р.), Декларації про права розумово відсталих осіб (1971 р.), Декларації про права інвалідів (1975 р.), Всесвітній програмі дій стосовно інвалідів (1981 р.), Конвенції про права дитини (1989 р.), Всесвітній декларації щодо забезпе-

чення виживання, розвитку і захисту дітей (1990 р.), Принципах захисту психічно хворих і покращення психіатричної допомоги (1991 р.), Стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для інвалідів (1993 р.) та інших документах.

Окрім цього значний внесок у дослідження питань реабілітації інвалідів в Україні та забезпечення їх технічними та іншими засобами реабілітації роблять також фахівці Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова, Національної Асамблеї інвалідів України, Державної установи НДІ соціально-трудова відносин, Всеукраїнського центру професійної реабілітації інвалідів, Фонду соціального захисту інвалідів та Департаменту у справах інвалідів Міністерства праці та соціальної політики України.

На сьогоднішній день існують наукові дослідження з питань соціального захисту інвалідів. Розробкою та дослідженням цих питань займалися різні вчені, серед них треба виділити М. Авраменка, В. Андрєєва, Н. Болотіна, С. Богданова, М. Бекера, О. Відермана, Ж. Горбачова, І. Захарова, Р. Іванова, І. Сироту, О. Косенко, О. Макарову, В. Шайхатдинова тощо. Однак при всій значимості проведених наукових досліджень окремі питання потребують подальшого дослідження.

Для того, щоб проаналізувати проблеми соціального захисту інвалідів в Україні потрібно з'ясувати, що являє собою «соціальний захист». Як зазначає В. Шайхатдинов, «соціальний захист» охоплює діяльність держави та органів місцевого самоврядування, громадських організацій, підприємств по створенню сприятливого для людини навколишнього середовища, охорони здоров'я громадян, їх професійній підготовці, забезпеченню зайнятості населення, охорони праці, регулюванню заробітної плати і доходів населення, забезпеченню громадян житлом, регулюванню права власності громадян, матеріальному обслуговуванню і забезпеченню непрацездатних й інших нужденних у соціальній підтримці громадян [1, с. 5].

Розгляд соціальної політики у відношенні інвалідів не можливо зробити без аналізу поняття «інвалід». Згідно зі ст. 2 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», інвалідом є особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, наслідком травм або з уродженими дефектами, що призводить до обмеження життєдіяльності, до необхідності в соціальній допомозі і захисті [2].

Таким чином, соціальний захист інвалідів – це система гарантованих державою соціальних, економічних та правових заходів, які спрямовані на створення інвалідам рівних можливостей участі у житті суспільства в порівнянні з іншими громадянами.

Соціальний захист населення є першочерговим завданням для більшості країн світу. В останні роки проблема інвалідності не втрачає своєї актуальності і в Україні. До інвалідів можна віднести людей з вадами органів зору, психічними захворюваннями, наслідками травм, котрі призвели до обмеження життєдіяльності, хвороб серцево-судинної системи, новоутворень, хвороб органів дихання та туберкульозу, хвороб системи кровообігу, хвороби кістково-м'язової системи, ендокринних хвороб тощо. Збільшення кількості людей з інвалідністю зумовлене незадовільним станом системи охорони здоров'я.

Для України проблема соціального захисту інвалідів є важливою, оскільки зростає чисельності осіб з фізичними та інтелектуальними вадами [3, с. 13]. При аналізі статистичних даних доведено, що на початку 90-х р. минулого століття загальна чисельність інвалідів в Україні становила близько 3% усього населення, тобто 1,5 млн. осіб, то в 2010 р. їх чисельність зросла до 2,639 млн. осіб, тобто їх кількість збільшилася майже в 1,6 раза. Чисельність працюючих інвалідів в жовтні цього року становила 662 тис. осіб – а це майже кожен другий інвалід працездатного віку. Тільки з початку поточного року кількість працюючих інвалідів зросла більш, ніж на 30 тис. осіб [4]. На сьогоднішній день в Україні налічується 2,709 млн. осіб зі статусом інвалідності. Тобто кожен 18-й громадянин – інвалід, який потребує допомоги та підтримки від держави у вигляді грошового еквівалента, також допомоги в плануванні житла, облаштуванні під'їздів, громадського транспорту, забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення, сприяння у здобутті освіти, професійних знань, працевлаштування, медичних і культурних послуг [5].

За даними ООН кожна десята людина на планеті має інвалідність, одна із 10 страждає від фізичних, розумових або сенсорних дефектів, і не менше 25% всього населення страждає розладами здоров'я [6]. Як відомо, всі люди з обмеженими можливостями потребують соціального захисту, як з боку держави, так і з боку громадськості, в забезпеченні рівних умов життя з іншими людьми.

У нашому тисячолітті населення планети повинно усвідомлювати наявність інвалідів та необхідність створення для них нормальних умов життя. Але слід зазначити, що від радянських часів в українському суспільстві лишився поганий спадок: громадськість вважала, що про інвалідів турбується держава, але держава була не в змозі забезпечити належний рівень соціального захисту. Політика щодо інвалідів була переважно пасивною – матеріальна підтримка, державні пенсії, можливість працювати на спеціалізованих підприємствах організацій інвалідів. Особи з обмеженими можливостями були позбавлені доступу до багатьох соціальних благ нарівні зі здоровими людьми. Інваліди й досі стикаються зі зневагою, забобонами і страхами, які впродовж історії людства стримували соціальний розвиток цієї категорії членів суспільства та ізолювали їх від нього [7].

Рівень державного соціального захисту інвалідів, тобто осіб із обмеженими можливостями, є відображенням рівня розвитку суспільства в цілому. Протягом останнього часу в світі відбулися суттєві зміни стосовно ставлення до них. Змінилися пріоритети у відношенні інвалідів і в Україні.

Основним законом України із соціального захисту інвалідів є Закон «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 12 березня 1991 р. № 875-12. У законі визначаються цільові сфери створення умов для нормальної життєдіяльності інвалідів, такі як: діяльність державних органів влади, освіта, профорієнтація і працевлаштування, участь інвалідів у прийнятті рішень, матеріальне і соціальне оточення, фінансування соціальних проектів і програм із соціального захисту інвалідів. На виконання закону був прийнятий ряд підзаконних і правових актів, національні програми, які регулюють механізм його реалізації. Матеріальне, соціально-побутове і медичне забезпечення інвалідів здійснюється у вигляді грошових виплат, забезпечення медикаментами, технічними й іншими засобами, включаючи автомобілі, крісла-коляски, а також шляхом надання послуг із медичної, соціальної, трудової реабілітації.

Сучасна державна політика соціального захисту інвалідів включає в себе низку заходів, зокрема, створення умов для інтеграції інвалідів до активного суспільного життя; підвищення державних гарантій у досягненні вищих соціальних стандартів у матеріальному забезпеченні інвалідів; створення безперешкодного середовища для інвалідів; забезпечення активної взаємодії державних органів та громадських організацій інвалідів у розв'язанні проблем інвалідів тощо [8].

Як закріплено в нормативно-правових актах, обов'язком держави і суспільства є забезпечення належного соціального захисту і підтримки, соціальної інтеграції, створення рівних можливостей для самореалізації, повноцінного життя, здобуття освіти і працевлаштування. Також обов'язок держави полягає у наданні грошової допомоги, засобів пересування, протезування, облаштуванні громадського транспорту, особливого планування житла, забезпеченні технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення, сприянні у здобутті освіти, професійних знань, працевлаштуванні, медичних і культурних послуг, у встановленні опіки або стороннього догляду, а також пристосуванні забудови населених пунктів до особливостей інвалідів.

Але, незважаючи на усі закріплені види соціальної підтримки в нормативно-правових актах, на сьогоднішній день інваліди належать до найбільш соціально незахищеної категорії населення. Їх дохід нижче середнього, а потреби у медичному та соціальному обслуговуванні набагато вищі. У соціально незахищених верств населення менше можливості отримати освіту, займатися трудовою діяльністю. Більшість із них не бажає приймати участь у суспільному житті. Із цього видно, що інваліди у нашому суспільстві є меншістю, що потребує значно більшої участі в їх житті з боку держави. Тобто, інвалідність є проблемою не окремої людини, а всього суспільства.

В Україні відновлюються процеси переходу до ринкової економіки. Держава переживає кризові явища, які діють негативно не тільки на економіку, а в першу чергу – на соціальну сферу. В цій ситуації велике значення має необхідність дослідження проблем соціального захисту інвалідів та інших незахищених верств населення.

У Національній доповіді «Про становище інвалідів в Україні» (2008 р.) окреслено такі проблеми у сфері соціального захисту інвалідів: забезпечення пенсійних і соціальних виплат інвалідам у розмірах, які б гарантували їм достатній рівень життя; отримання гідної освіти в рамках інтегрованих форм навчання; можливість трудової діяльності без дискримінації у процесі працевлаштування та подальшої роботи; реформування стаціонарних установ для інвалідів та переведення фінансування на створення допоміжних служб, які дозволяють людям з інвалідністю жити без відриву від соціуму; створення доступного середовища для вільного пересування інвалідів. Слід відмітити, що на сьогоднішній день зазначені проблеми не вирішилися та залишаються актуальними [9].

Говорячи про невирішені проблеми осіб із функціональними обмеженнями, неможливо оминати проблему забезпечення працею інвалідів.

Незважаючи на те, що інвалідність пов'язана з обмеженою здатністю до трудової діяльності, одним із основних напрямків соціальної політики держави у сфері соціального забезпечення є працевлаштування та організація праці інвалідів у громадському виробництві. Як закріплено в положеннях деяких нормативно-правових актів, інвалідам забезпечується право на працю. Це, як відомо, створює умови для інтеграції інвалідів у суспільство. Незважаючи на те, що згідно з законодавством відмова в укладенні трудового договору, звільнення за ініціативою адміністрації, переведення на іншу роботу без згоди інваліда з підстави інвалідності не допускається. Відповідні органи щорічно визначають нормативи робочих місць, призначених для працевлаштування інвалідів (нормативи визначаються для всіх підприємств, установ, організацій, незалежно від форм власності та господарювання), у розмірі не менше 4% від загальної чисельності працюючих; якщо працює від 15 до 25 чоловік – встановлюється норматив у кількості одного робочого місця). Практика показує, що забезпечення інвалідів роботою пов'язане з певними проблемами та матеріальними затратами. Йдеться саме про необхідність створення спеціалізованих робочих місць, застосування нестандартних форм організації праці, застосування надомної праці. Відсутність у інваліда професійної підготовки або неадекватність її рівня потребам ринку праці зменшує його шанси на працевлаштування та на активну життєдіяльність.

Тому положення про забезпечення роботою важко здійснити, особливо в умовах масового безробіття, коли замість робочих місць для інвалідів існує лише відповідне законодавство, яке обіцяє їм право на труд, але належним чином його не гарантує.

У складі всього зайнятого населення України працюючі інваліди становлять лише 1,5%. Хоча слід зауважити, що фактично в Україні немає достовірної інформації про кількість працюючих інвалідів. Надаючи інвалідам допомогу у влаштуванні на роботу, держава прагне поєднати інтереси суспільства й інвалідів. У результаті працевлаштування інвалід отримує додаткове джерело доходів, що є для нього дуже суттєвим [10, с. 104]. Тому доступ осіб з інвалідністю до зайнятості є одним із головних чинників для розвитку особистості та розвитку суспільства в цілому. Працевлаштування інвалідів є головним чинником їх інтеграції у суспільство.

Якщо розглядати зарубіжний досвід, то за приклад можна взяти забезпечення інвалідів працею в США. Роботодавці, котрі відмовляються надавати роботу інвалідам, підлягають сплаті значного штрафу. А компанії, які беруть на роботу інвалідів, мають пільги з оподаткування. Президент кожен рік звітує з питань працевлаштування інвалідів.

Також корисний для вивчення досвід роботи Канади з працевлаштування інвалідів. У рамках спеціальної програми «Стратегія працевлаштування молоді» передбачається ряд заходів по отриманню молоддю спеціальної або вищої освіти, працевлаштування, пільги для роботодавців, які працевлаштовують молодих інвалідів, компенсація вартості необхідного для осіб із обмеженою відповідальністю обладнання.

Однією з основних та доволі гострих проблем соціальної захищеності інвалідів на сьогодні є забезпечення можливості доступу до транспорту. Проблема транспортного обслуговування тісно пов'язана з питанням доступності транспорту для інвалідів. Технічні вимоги, які забезпечують доступність транспорту для інвалідів, пов'язані з питанням відповідності індивідуальних допоміжних технічних засобів (наприклад, коляски) тим пристосуванням, які повинні бути установлені на транспорті. Ці вимоги розроблені, необхідна їх реалізація. Вони повинні забезпечити посадку-висадку інваліда, розміщення у салоні, користування сходами, туалетами у транспорті. В міському транспорті для інвалідів, котрі користуються колясками, необхідна спеціально занижена підлога. Місцеві органи влади мають вжити відповідних заходів для оснащення автобусних, тролейбусних і трамвайних маршрутів принаймні одним транспортним засобом для перевезення людей із обмеженими фізичними можливостями. Доступність транспорту є важливою умовою доступності нормальної життєдіяльності.

У відношенні облаштування міського транспорту (автобусів, перонів) Німеччина відрізняється від нашої держави. Тут передбачені спеціальні місця для інвалідних колясок, підйомні механізми, ліфти. Інваліди користуються транспортними пільгами, повністю або частково звільнені від сплати автомобільного податку.

Не менш важливою проблемою є забезпечення інвалідів можливістю навчатися. Але можливості отримання освіти для таких людей обмежені і залежать від ступеню розвитку суспільства.

У національній доповіді «Про становище інвалідів в Україні» 2008 року [9] зазначено, що у більшості вітчизняних вищих навчальних закладів не забезпечені навіть мінімальні умови, необхідні для навчання в них осіб з інвалідністю, що значно ускладнює реалізацію такими особами їх невід'ємного права на здобуття освіти.

Щодо зарубіжного досвіду, то законодавство Німеччини гарантує таким людям рівні шанси на отримання освіти. Як приклад, у Німеччині існують такі особливості: 1) студент-інвалід має право на особистого асистента на кілька годин у місяць у разі потреби; 2) отримання спеціальної матеріальної допомоги, яка гарантує ефективність їх освіти; 3) якщо у студента проблеми з опорно-руховим апаратом, то йому допомагають пересуватися; 4) мають право на отримання додаткових технічних засобів, необхідних їм для навчання (ноутбук); 5) для сліпих студентів у бібліотеках навчальних закладів існують спеціально обладнані робочі місця, існує служба з зачитування книг; 6) практично в усіх вузах є гуртожитки з плануванням для потреб студентів-інвалідів. Тобто, у Німеччині студентам-інвалідам запропоновано багато можливостей для інтеграції у суспільство.

Висновки. Таким чином, соціальний захист інвалідів – це система гарантованих державою соціальних, економічних та правових заходів, які спрямовані на створення інвалідам рівних можливостей участі у житті суспільства в порівнянні з іншими громадянами.

Важливо передбачити постійний розвиток законодавства про соціальний захист інвалідів, щоб автоматично закріплювати зміни, що стосуються умов і норм соціального захисту інвалідів.

Забезпечення працевлаштування інвалідів залишається не вирішеним. Зокрема через відсутність механізмів реалізації законодавчих норм та недосконалості нормативно-правових актів. Низька конкурентоспроможність інвалідів на ринку праці є наслідком недостатньої професійної підготовки.

Для здійснення права на отримання професійної освіти необхідна активна державна політика. Треба визначити в нормативно-правових актах України положення щодо необхідності врахування потреб осіб з особливими потребами.

Держава повинна усвідомити пріоритетність міжнародних стандартів з інтеграції інвалідів у життя суспільства та взяти до уваги досвід розвинутих держав стосовно захисту прав інвалідів.

Доступність транспорту є важливою умовою доступності нормальної життєдіяльності.

Список використаних джерел:

1. Шайхатдинов В. Право социального обеспечения России. / В. Шайхатдинов. – Екатеринбург, 1996. – Вып. 1. – 332 с.
2. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні».
3. Праця та зайнятість осіб з інвалідністю в Україні. Національна доповідь / Мінпраці України, держ. установа «Наук.-дослід. ін-т соц.-труд. відносин». – К., 2009. – 194 с.
4. Про кількість інвалідів в Україні. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/uk/news/543800-zastupnik-s.tigipka-rozproviv-pro-kilkist-invalidiv-v-ukrayini>.
5. Богданов С. Соціальний захист інвалідів. Український та польський досвід / С. Богданов, наук. ред. О. Палій. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 93 с.
6. Соціальна інтеграція інвалідів у суспільство. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=522189>.
7. Соціальний захист населення України: навч. посіб. / авт. кол.: І. Гнибіденко, М. Кравченко, О. Коваль, О. Новікова та ін.; за заг. ред. В. Вакуленка, М. Орлатого. – К.: Вид-во НАДУ; Вид-во «Фенікс», 2010. – 212 с.
8. Фонд «Право і демократія». [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fond.lviv.ua/?p=923>.
9. Про становище інвалідів в Україні. Національна доповідь. / Мінпраці України, держ. установа «Наук.-дослід. ін-т соц.-труд. відносин». – К., 2008. – 200 с.
10. Соціальні послуги: як побудувати українську модель на європейських підходах / Проект ТАСІС «Посилення регіональних соціальних служб». – Київ, 2006. – 225 с.

НЕКРАСОВА В. І.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри правового регулювання
економіки та правознавства
юридичного факультету
(Тернопільський національний економічний університет)

УДК 354.84:368.416

**ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЩОДО
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ ІНВАЛІДІВ**

Вивчено проблему реалізації міжнародних стандартів та законодавства стосовно правового регулювання працевлаштування інвалідів. Досліджено сучасний стан даної проблеми у вітчизняному законодавстві та шляхи можливої імплементації міжнародних норм, зроблені пропозиції з цього питання.

Ключові слова: соціальний захист, зайнятість, працевлаштування, інваліди.

Изучена проблема реализации международных стандартов и законодательства относительно правового регулирования трудоустройства инвалидов. Исследовано современное состояние данной проблемы в отечественном законодательстве и пути возможной имплементации международных норм, сделаны предложения по этому вопросу.

Ключевые слова: социальная защита, трудоустройство, занятость, инвалиды.

